

KIUSAAMISEN VASTAISET MENETELMÄT

- Kiusaamisen vastaiset menetelmät ovat ulkopuolisten tahojen koordinoimia usein tutkittuun tietoon perustuvia ohjelmia oppilaiden hyvinvoinnin ja turvallisuuden tukemiseksi.
- Menetelmien käytöllä pyritään vaikuttamaan yleensä koko koulun toimintakulttuuriin, mutta osassa menetelmistä painotetaan vain tiettyjä kiusaamiseen puuttumisen osa-alueita. Suomessa yleisesti käytössä olevissa menetelmissä paino on pääasiassa kiusaamisen ennaltaehkäisyssä.
- Menetelmän toiminnan takaa-miseksi koko koulun henkilös-tön tulee sitoutua siihen ja koulun johdon tulee tukea ja ohjeistaa menetelmän käytös-sä.

Kiusaamisen vastaiset menetelmät auttavat jäsentämään koulun kiusaamisen vastaista työtä

Koulujen kiusaamisen vastaisen työn tueksi on jo pitkään kehitetty erilaisia tutkittuun tietoon perustuvia kiusaamisen vastaisia toimenpideohjelmia ja menetelmiä. Nämä vaihtelevat toimintamekanismeiltaan, mutta yhteistä nykyisin käytössä oleville kiusaamisen vastaisille menetelmille on käsitys kiusaamisesta ryhmäilmiönä (esim. Sentse, ym., 2013; Huang, ym., 2019). Koska kiusaaminen on ryhmäilmiö, lähestyvät kiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat tai menetelmät ilmiötä usein koko yhteisöä huomioivalla näkökulmalla (whole-school approach). Osa menetelmistä tarjoaa työkaluja vain tiettyyn kiusaamisen vastaisen työn osa-alueeseen, kuten kiusaamisen ennaltaehkäisyyn tai siihen puuttumiseen, jotkut taas muodostavat kokonaisvaltaisen toimenpideohjelman. Koulut käyttävät kiusaamisen vastaisia menetelmiä vaihtelevin tavoin ja siinä missä osa kouluista noudattaa menetelmän ohjeita hyvin tarkasti, toiset kouluista soveltavat yhtä tai useampaa menetelmää oman koulunsa toimintakulttuuriin sopivaksi.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) toteutti arvioinnin kiusaamisen vastaisista menetelmistä. Arvioinnin yhteydessä Karvi keräsi tietoa eri menetelmien käytöstä sekä koulujen kiusaamisen vastaisesta toiminnasta. Tässä julkaisussa esitellään tuloksia koulujen kiusaamisen vastaisesta työstä ja kiusaamisen vastaisten menetelmien käytöstä koulujen henkilöstön, oppilaiden ja huoltajien näkökulmasta.

Kiusaamisen vastaisia menetelmiä on kehitetty tukemaan koulujen työtä

Kiusaamisen vastaiseen työhön kuuluu ennaltaehkäisevä toiminta sekä yhteisesti sovitut toimintatavat puuttumiseen (Swearer, ym., 2010; Gaffney, ym., 2021; Ferguson, ym., 2007; van Verseveldt, ym., 2017). Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) velvoittaa, että opetuksen järjestäjän opiskeluhuoltosuunnitelmassa on koulukohtaisesti kuvattu suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) määritellään tarkemmin, että suunnitelmassa tulee kuvata toimenpiteet kiusaamisen ehkäisemiseksi, sen esiintyvyyden seuraamiseksi ja ongelmatilanteisiin puuttumiseksi sekä jälkiseurannan edellyttämät käytänteet. Kiusaamisen vastaisen työn on todettu olevan tehokkaampaa, kun toiminta on selkeästi jäsenneltyä ja yhtenäistä koko koulun henkilöstön keskuudessa. Yhteiset toimintatavat luovat turvallisuuden ja ennustettavuuden tunnetta oppilaille ja auttavat heitä hahmottamaan kiusaamisen seuraukset. (Swearer, ym., 2010.)

Kiusaamista ennaltaehkäisevässä työssä koulut keskittyvät usein oppilasryhmien vertaissuhteiden tukemiseen niin luokan sisällä kuin koko koulussa luokkien välillä. Koulut pohjaavat kiusaamisen ehkäisyään myös kiusaamisesta keskustelemiseen sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamiseen. Tämän tarkoituksena on opettaa oppilaille rakentavampia tapoja ratkaista keskinäisiä konfliktejaan ja käsitellä omia tunteitaan sekä tämän lisäksi tukea oppilaiden empatiataitojen kehittymistä, jotta he pystyisivät tarkastelemaan oman toimintansa vaikutusta muihin. (Gaffney, ym., 2021; Ferguson, ym., 2007.) Toisaalta tehokas kiusaamisen ennaltaehkäisy ei pelkisty vain vuorovaikutustaitojen opetteluun, vaan kiusaamista ilmiönä on syytä käsitellä oppilaiden kanssa ja pohtia, miten kiusaamiseen tulee suhtautua, kun sitä havaitaan (Bradshaw, 2015). Kokonaisuudessaan kiusaamisen vastaisessa toiminnassa pyritään siis kehittämään koulun ilmapiiriä ja toimintakulttuuria suuntaan, jossa kiusaamista ei esiinny.

Kiusaamisen vastaisen toiminnan tueksi kehitetyt menetelmät pohjaavat lähes aina käsitykseen kiusaamisesta ryhmäilmiönä (Sentse, ym., 2013; Smith, 2016; Huang, ym., 2019). Tavat hahmottaa ryhmän toimintaa ovat menetelmissä rakentuneet ajoittain hyvin erilaisille ihmiskäsityksille, jolloin niiden toimintamekanismit voivat poiketa toisistaan huomattavasti (Flygare, ym., 2011; Thompson & Smith, 2011). Toisaalta usein menetelmille yhteistä on, että niiden avulla pyritään lisäämään tietoisuutta kiusaamisilmiöstä koulussa ja kehittämään koulun henkilöstön ja oppilaiden toimintaa kiusaamista paremmin havaitsemaan ja siihen aktiivisesti puuttuvaan suuntaan (Gaffney, ym., 2021; Thompson & Smith, 2011).

Kiusaamisen vastaisten menetelmien vaikuttavuutta on tutkittu kansainvälisesti paljon. Tutkimukset osoittavat, että systemaattisten menetelmien käyttö on osoittautunut tehokkaammaksi kuin pelkkä koulun omien vakiintuneiden toimintatapojen käyttäminen. Vaikutukset ovat kuitenkin olleet korkeintaan kohtalaisia eivätkä ohjelmat toimi yhtä hyvin kaikille oppilasryhmille (Salmivalli 2023). Menetelmien vaikuttavuuden arviointia haastaa myös se, että se on painottunut vahvasti koulujen itseraportointiin. Menetelmien vaikuttavuutta näyttää kuitenkin lisäävän henkilöstön kokemus menetelmää koordinoivalta taholta saadusta tuesta, koko koulun sitouttaminen kiusaamisen vastaiseen toimintaan sekä selkeät ohjeet niin kiusaamista ennaltaehkäisevään työhön kuin kiusaamiseen puuttumiseen ja tapahtuneen selvittelyyn (Elsea & Smith, 1997; Thompson & Smith, 2011; Smith, 2016). Menetelmien juurrutettavuutta kouluissa haastaa usein myös henkilöstön kokemus siitä, että menetelmät ovat raskaita käyttää. Tällöin henkilöstö ei välttämättä noudata menetelmää ohjeistetulla tavalla vaan soveltaa käyttöä omien resurssiensa mukaan. Vaihtelevat tavat toteuttaa menetelmiä käytännössä sekä useiden menetelmien rinnakkainen käyttö haastavat osaltaan menetelmien vaikuttavuuden tutkimusta. (Elsea & Smith, 1997; Swearer, ym., 2010; Gaffney, ym., 2021.)

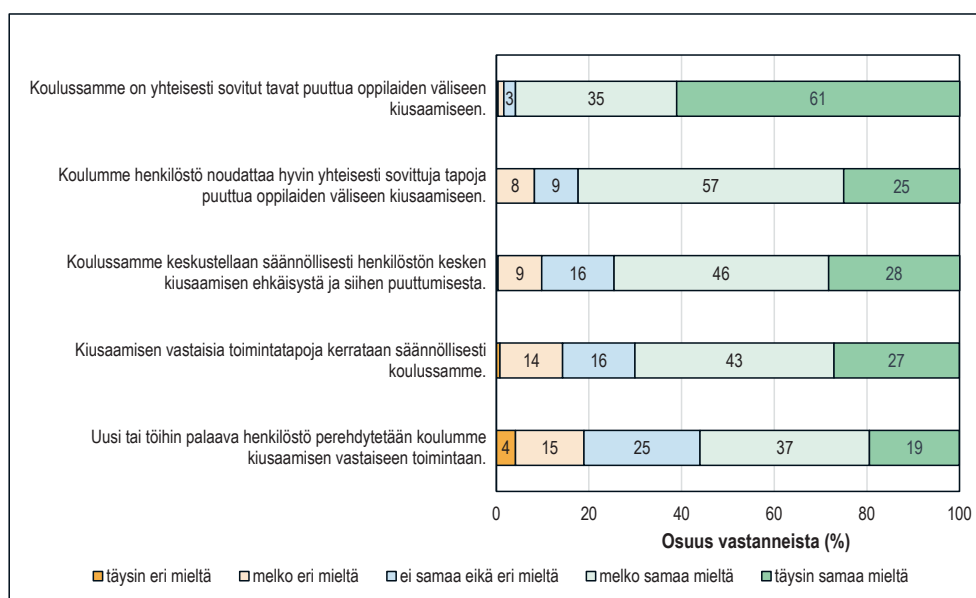
Perusopetuslaki velvoittaa kouluja ottamaan oppilaat mukaan heitä koskevista asioista päätettäessä, mutta erilaisissa kiusaamisen vastaisissa menetelmissä painotetaan oppilaiden ja huoltajien roolia hieman eri tavoin. Osassa menetelmistä kiusaamisen vastaiseen työhön valitaan tietyt oppilaat osallistumaan toimintaan aktiivisemmin. Oppilaiden rooli voi olla konfliktitilanteiden selvittelyyn liittyvä, ryhmäytymistä edistävä tai luokan toimintaa ohjaava. Vastuu toiminnasta on näissä tapauksissa kuitenkin aina koulun henkilöstöllä. (Flygare, ym., 2011; Thompson & Smith, 2011.) Huoltajien rooli näyttäytyy usein vain passiivisena tiedon vastaanottajana ja huoltajien aktiivinen osallistuminen koulun kiusaamisen vastaiseen toimintaan on kohtalaisen rajallista (Huang, ym., 2019). Oppilaiden kokonaisvaltaisemman osallistamisen hyödyistä on näyttöä, mutta hyöty rajautuu usein vain niihin oppilaisiin, jotka ovat aktiivisemmassa roolissa (Flygare, ym., 2011; Thompson & Smith, 2011). Huoltajien osallistuminen koulun toimintaan yleisesti on yhteydessä myönteisempiin asenteisiin koulua kohtaan ja tämä helpottaa osaltaan myös yhteistyötä, jos oppilaan koulunkäynnissä esiintyy haasteita (Huang, ym., 2019).

KOULUJEN KIUSAAMISEN VASTAISEN TYÖN JÄSENTYNEISYYS

- Kiusaamisen vastaiset menetelmät auttavat kouluja jäsentämään kiusaamisen vastaista työtä.
- Koulujen suurimpana haasteena näyttäytyy henkilöstön perehdyttäminen ja sitouttaminen koulun kiusaamisen vastaisen työn toteuttamiseen.
- Koulujen henkilökunta toivoo menetelmiltä helposti käytännön työhön sovellettavaa ja ajankohtaista materiaalia etenkin nettikiusaamista koskien.

Kouluissa tulee kiinnittää huomiota henkilöstön perehdyttämiseen kiusaamisen vastaisiin toimintatapoihin

Karvin arviointiaineiston mukaan koulut arvioivat kiusaamisen vastaisen työnsä verrattain hyvin jäsenytyneeksi. Henkilöstön vastauksissa korostui näkökulma siitä, että kiusaamisen vastaiselle toiminnalle on yhteisesti sovitut raamit ja kiusaamisilmiöstä keskustellaan aktiivisesti kouluyhteisössä (kuvio 1). Tästä huolimatta uuden henkilöstön perehdyttäminen koulun kiusaamisen vastaiseen toimintaan koettiin heikommaksi useissa kouluissa. Lähes kaikki vastaajat (96 %) olivat sitä mieltä, että koulussa on yhteisesti sovitut tavat puuttua oppilaiden väliseen kiusaamiseen. Tämän lisäksi valtaosa vastaajista (82 %) koki koulun henkilöstön noudattavan näitä yhteisesti sovittuja tapoja. Kolme neljästä vastaajasta ilmoitti henkilöstön keskustelevan kiusaamisen ehkäisystä ja siihen puuttumisesta säännöllisesti. Hieman vähäisemmäksi henkilöstö ilmoitti kiusaamisen vastaisten toimintatapojen kertaamisen sekä uuden tai työhön palaavan henkilöstön perehdyttämisen koulun kiusaamisen vastaiseen toimintaan. Etenkin puutteet henkilöstön perehdyttämisessä sekä kiusaamiseen puuttumisen kertaamisessa voivat haastaa kiusaamiseen liittyvän työn juurtumista koulun toimintakulttuuriin.

KUVIO 1. Henkilöstön näkemys koulunsa kiusaamisen vastaisesta työstä (n = 243–244).

Koulujen kiusaamisen vastaisen työn tueksi on tarjolla useita menetelmiä, jotka keskittyvät kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen. Koulun henkilöstö kokee menetelmien vastaavan koulussa myös erilaisiin tarpeisiin ja menetelmille tunnustetaan erilaisia käyttötarkoituksia. Henkilöstö kokee pystyvänsä havaitsemaan kiusaamisen koulussa melko hyvin ja puuttumaan siihen tehokkaasti. Kiusaamisen vastaisen työn kehittämistä koskevissa avovastauksissa koulujen henkilöstö ilmoitti kaipaavansa eniten apua netissä tapahtuvan kiusaamisen varhaiseen havaitsemiseen ja siihen puuttumiseen. Lisäksi henkilöstö koki tarvitsevänsä tukea kiusaamista ennaltaehkäisevän työn kehittämisessä. Myös tunne- ja vuorovaikutustaitojen opetus koettiin tarpeelliseksi, ja siihen henkilöstö kaipasi myös tukea.

”Toivoisimme, että menetelmä huomioisi sosiaalisen median. Oppilaiden keskinäisten kontaktien määrä on rajaton, mitä koulun on mahdoton hallita.”

”Toivoisin, että kouluissa puhuttaisiin kaveritaidoista/ tunnetaidoista ja turvataidoista. Ja miten voi vaikuttaa ryhmään, jne. Ei painottamalla ensimmäisenä kiusaamista vaan hyvän kaveruuden kautta. Lähtökohta on vähän outo, jos aloitetaan puhua vain kiusaamisesta.”

Koulut käyttävät erilaisia kiusaamisen vastaisia menetelmiä rinnakkain ja soveltaen. Karvin keräämän aineiston perusteella vaihtelua on käytetyssä menetelmässä, menetelmän ohjeiden noudattamisen tarkkuudessa ja käytettävien menetelmien määrässä. Menetelmän käyttöönotosta päätti useimmissa tapauksissa (31 %) koulun johto, koulun henkilökunta yhdessä (24 %) ja kolmanneksi yleisin (20 %) päätöksentekijä oli opetuksen järjestäjä. Menetelmät olivat olleet kouluilla käytössä hyvin vaihtelevia aikoja. Perinteisemmät ja pidempään saatavilla olleet menetelmät, kuten tukioppilastoiminta, Verso-sovittelu tai KiVa-koulu ovat pääasiassa olleet kouluilla käytössä jo niiden alusta lähtien, mutta toisaalta osa kouluista ilmoitti ottaneensa näitä menetelmiä käyttöön myöhemmässäkin vaiheessa. Osa menetelmistä oli ollut kouluilla käytössä vasta muutamana vuodelta. Käytössä olevan menetelmän vaihtaminen tai toisen menetelmän ottaminen sen rinnalle johtui sekä avovastausten että haastattelujen mukaan usein siitä, ettei aiempaa menetelmää koettu omaan kouluun sopivaksi tai haluttiin sen rinnalle toinen menetelmä tukemaan toimintaa.

Kiusaamisen vastaisia menetelmiä käytetään usein rinnakkain

Menetelmät eroavat toisistaan sen mukaan, mihin kiusaamisen vastaisen työn osa-alueeseen tai osa-alueisiin ne keskittyvät ja useamman menetelmän rinnakkainen käyttö yhdessä koulussa on hyvin yleistä. Kyselyyn vastanneista kouluista lähes kolmella neljästä (72 %) oli käytössä useampi kuin yksi kiusaamisen vastainen menetelmä. Yleisintä oli kahden menetelmän yhtäaikainen käyttö ja vastaajista 45 prosenttia ilmoitti koulunsa käyttävän kahta menetelmää, kolmea menetelmää käytti 21 prosenttia vastaajista, mutta tästä useamman menetelmän käyttö oli harvinaisempaa ja useamman menetelmän käytöstä ilmoitti 6 prosenttia vastaajista.

Menetelmiä käytetään yleisemmin rinnakkain oppilasmäärältään suuremmissa, kuin keskiuurissa tai pienissä kouluissa¹, ja pelkästään yhden menetelmän käyttö oli yleisempää alakouluissa kuin yhtenäis- ja yläkouluissa². Henkilöstön haastatteluissa opettajat mainitsivat tarvitsevansa kiusaamisen vastaiseen työhön kokonaisvaltaisesti tukea ja painottivat eroa kiusaamisen muodoissa ala- ja yläkouluikäisten oppilaiden välillä. Alakoulun henkilöstö mainitsi haastatteluissa kokevansa kiusaamistapaukset yleisesti helpommin selvitettäväksi, kun taas yläkoulun henkilöstö painotti enemmän kiusaamisen monimutkaisuutta ja etenkin epäsuoraan ja netissä tapahtuvaan kiusaamiseen puuttumisen vaikeutta. Haastateltu yläkoulun henkilöstö kuvasi siis koulussaan tapahtuvaa kiusaamista pääosin moniulotteisemmaksi ja haastavammaksi selvittää alakoulun henkilöstöön verrattuna, mikä voi osaltaan selittää useamman menetelmän käyttöä.

1 Asteikko: 1 = yksi menetelmä, 2 = kaksi menetelmää, 3 = kolme tai enemmän, pienet koulut (ka. 1,8), keskiuuret koulut (ka. 2,1), suuret koulut (ka. 2,2), $p < 0,001$, $f = 0,25$

2 Alakoulut (ka. 1,7), yläkoulut (ka. 2,1), yhtenäiskoulut (ka. 2,2), $p < 0,001$, $f = 0,36$

OPPILAIDEN KOKEMUKSET ARVIOIDUISTA KIUSAAMISEN VASTAISISTA MENETELMISTÄ

- Oppilaiden rooli kiusaamisen vastaisissa menetelmissä vaihtelee menetelmien mukaan. Karvin toteuttamaan arviointiin mukaan valituissa menetelmissä oppilaiden rooli painottuu vahvasti vertaissuhteiden tukemiseen.
- Oppilaat kokivat myönteisenä menetelmien sisältämät kiusaamista käsittelevät oppitunnit, jotka mahdollistavat kiusaamisesta keskustelun sekä oman luokan vuorovaikutussuhteiden tukemisen.
- Kielteisissä kokemuksissa oppilaat toivat esiin etenkin ryhmätoimintaan painottuvien menetelmien ajoittain korostavan eroja oppilaiden sosiaalisessa asemassa koulussa.
- Koulun kiusaamisen vastaista toimintaa suunniteltaessa ja arvioidessa on tärkeää kuulla sekä oppilaiden hyviä että huonoja kokemuksia toiminnan kehittämiseksi.

Suurin osa vastanneista kouluista ilmoitti ensisijaiseksi kiusaamisen vastaiseksi menetelmäksi KiVa-koulun. Melko yleistä oli käyttää ensisijaisena kiusaamisen vastaisena menetelmänä myös koulun omaa menetelmää tai kunnan kehittämää menetelmää. KiVa-koulun lisäksi yleisesti käytössä olevia menetelmiä mainittiin olevan muun muassa Verso-sovittelu ja tukioppilastoiminta. Koulun omissa kiusaamisen vastaisissa menetelmissä oli vaihtelua melko paljon. Osa kouluista ilmoitti kehittäneensä käytössä olevien menetelmien pohjalta oman koulunsa mallin, mutta toisaalta osa kouluista ilmoitti ensisijaiseksi kiusaamisen vastaiseksi menetelmäkseen kurinpidollisia toimia.

Menetelmiä käytetään oppilaiden ryhmäyttämiseen ja kiusaamiseen puuttumiseen

Kiusaamisen vastaiset menetelmät eroavat toisistaan myös siinä, millaisia käyttötarkoituksia niille annetaan. Menetelmiä koordinoivat tahot ovat profiloineet menetelmät myös vastaamaan erilaisiin haasteisiin ja koulut tunnistavat arviointiaineiston avoimien vastausten perusteella hyvin nämä käyttötarkoitukset. Arviointiin valitut menetelmät painoutuivat melko vahvasti kiusaamisen ennaltaehkäisyyn, mutta ne tarjoavat keinoja myös kiusaamiseen puuttumiseen ja sen läpikäymiseen tilanteen selvittyä. Menetelmien käyttötarkoitukset ja toimintamekanismit tosin näyttäytyvät arviointiaineiston mukaan erilaisina koulujen henkilöstölle, oppilaille ja huoltajille.

Karvin toteuttaman arvioinnin perusteella huoltajat saivat koulusta hyvin vähän tietoa siitä, miten menetelmiä koulussa toteutetaan. Huoltajille menetelmät näyttäytyivät arviointiaineiston avoimien vastausten perusteella pääasiassa joko menetelmiin kuuluvien teemakokonaisuuksien, kuten oppituntien, ryhmäyttämistapahtumien tai teemaviikkojen kautta. Huoltajat mainitsivat myös lapsensa osallistuneen menetelmän mukaiseen kiusaamistapauksen tai konfliktitilanteen selvittelyyn, mutta jos huoltaja ei vastauksessa kertonut lapsensa osallistuneen tilanteen selvittelyyn, hän ei maininnut tietävänsä menetelmää käytettävän myös kiusaamistilanteiden selvittelyyn. Huoltajat vaikuttavatkin saavan tietoa menetelmien käytännön toiminnoista pääasiassa lapsensa kokemuksen kautta.

Huoltajilla oli kouluissa käytetyistä menetelmistä sekä hyviä että huonoja kokemuksia. Kielteiset kommentit menetelmistä painoutuivat kokemukseen siitä, että menetelmää käytetään vain näennäisenä tapana puuttua kiusaamiseen ja menetelmän käytön taakse piiloudutaan, vaikka koulussa olisi haasteita kiusaamiseen puuttumisessa. Huoltajien mielipiteet olivat tällaisia pääasiassa silloin, kun he kertoivat samalla lapsensa jääneen ilman riittävää tukea kiusaamisessa. Toisaalta huoltajien mielipiteet menetelmistä olivat usein myös myönteisiä ja menetelmien käyttö koettiin myös merkinä siitä, että koulussa ollaan yleisesti motivoituneita parantamaan oppilaiden yleistä kouluhyvinvointia, ehkäisemään kiusaamista ja puuttumaan siihen mahdollisimman tehokkaasti ja nopeasti. Osa menetelmistä muistui huoltajille myönteisenä jo heidän omilta kouluvuosiltaan ja oman lapsen kertomat positiiviset kokemukset niin menetelmään liittyvistä toiminnoista tai oppitunneista kuin kiusaamisen selvittelystä heijastuivat usein myös huoltajan myönteisenä kuvana menetelmän käytöstä.

”Hienoa, että on toimintamalleja ja tukioppilastoimintaa. Tätä on hyvä pitää esillä vanhempainilloissa ja mielestäni olisi tärkeää ottaa koti mukaan selvittelyyn myös – se on lapsille ja nuorille viesti, että tähän suhtaudutaan vakavasti.”

Oppilaiden avoimet vastaukset sekä haastattelut osoittivat, että osa oppilaista tunnistaa käytössä olevissa kiusaamisen vastaisissa menetelmissä myös haasteita, joita koulun henkilöstön tulisi huomioida paremmin toimintaa suunniteltaessa. Oppilaat kertoivat usein kielteisen mielipiteensä yhteydessä siitä, miten menetelmän avulla ei onnistuttu lopettamaan kiusaamista. Etenkin yhteisöllisyyden kasvattamiseen ja ryhmätoimintaan painottuvissa menetelmissä sekä niissä, joissa tiettyjä oppilaita valitaan aktiiviseen rooliin kiusaamisen vastaisessa toiminnassa, mainitsivat oppilaat vastauksissaan menetelmän korostavan eroja oppilaiden sosiaalisessa asemassa koulussa. Toisin sanoen, jo suosittujen oppilaiden koettiin olevan enemmän esillä ja pääsevän toteuttamaan hauskoja tai mielenkiintoisia asioita koulun arjessa vähemmän suosittuja enemmän. Osa oppilaista kertoi myös, etteivät halunneet osallistua menetelmään kuuluviin vapaaehtoisin tapahtumiin, kuten toisten oppilaiden ohjaamaan välituntiohjelmaan, koska heidän kiusaajansa olivat ohjaamassa toimintaa. Koulun henkilökunnalta vaaditaankin tarkkaa tietoa oppilaiden välisistä suhteista, jos menetelmään kuuluu tietyn oppilasjoukon korostuneempi asema. Kielteisenä puolena menetelmissä oppilaille näyttäytyi myös kokemus menetelmän tehottomuudesta. Vastauksissa arvioitiin osan menetelmien toiminnoista olevan tylsiä tai tehottomia ja pahimmillaan korostavan oppilaiden kokemaa yksinäisyyttä luokassa.

”Oikeasti puututtaisiin siihen, käytetty menetelmä on pelkkä vitsi”

Oppilaiden myönteisiin kokemuksiin menetelmistä kuului vahvasti kiusaamistapausten selvittely. Vastajat kertoivat positiivisena kokemuksena menetelmän mukaisen kiusaamiseen puuttumisen lopettaneen kiusaamisen, ja osassa näistä tapauksista oppilas kertoi rakentaneensa ystävyssuhteen entisen kiusaajansa kanssa. Toinen usein esiintyvistä myönteisistä kokemuksista oli menetelmien sisältämien oppituntien, teemaviikkojen ja ryhmäyttämistapahtumien mielekkyys. Oppilaat kokivat tällaisten teemakokonaisuuksien tuovan piristystä koulun arkeen ja olevan hauskaa yhteistä tekemistä koulupäivän lomassa. Osa oppilaista kertoi myös oppineensa tärkeitä asioita näiden teemakokonaisuuksien myötä, mutta pääosassa vastauksista painotettiin mielekkyyttä juuri kouluarjen vaihtelun näkökulmasta. Vastauksissa kerrottiin myös oppilaita laajemmin osallistavan toiminnan opettaneen heille uusia taitoja sekä auttaneen luomaan uusia kaverisuhteita. Etenkin niissä menetelmissä, joissa oppilaat voivat hakea aktiivisemmän toimijan rooliin, kertoivat tällaisessa roolissa toimivat oppilaat oppineensa myös tulevaisuutensa kannalta tärkeitä sosiaalisia taitoja. Toisaalta oppilaat kertoivat myös monen menetelmän sisältävien ryhmäytymistä edistävien elementtien aidosti parantaneen luokkansa yhteisöllisyyttä ja olivat tyytyväisiä siihen, että menetelmä oli käytössä.

”Esimerkiksi koulussamme meillä on vertaissovittelijat, eli verso-oppilaat, jotka sovittelevat muiden riitoja sekä saavat hyviä neuvoja riidan sovittamiseksi.”

Koulun henkilöstön avoimien vastausten ja haastattelujen perusteella menetelmät näyttäytyivät käyttötarkoituksiltaan kohtalaisen erilaisina. Osan menetelmistä koetaan keskittyvän selkeästi yhteisöllisyyden lisäämiseen ja tätä kautta toimivan kiusaamisen ennaltaehkäisyssä, kun taas toisten menetelmien käyttötarkoitus nähtiin selkeämmin kiusaamisen havaitsemisen ja siihen puuttumisen apuna. Henkilöstön kokemukset olivat pääasiassa myönteisiä ja kielteisemmät kokemukset painoutuivat pääasiassa menetelmän käytön raskauteen koulun arjessa. Usein näissä tilanteissa henkilöstö kertoikin soveltaneensa menetelmän toimintoja ja kehittäneensä niistä hieman kevyempiä versioita, jotta käyttö sopisi paremmin oman koulun toimintamalliin ja sen käyttö olisi vaivattomampaa koulun arjessa. Henkilöstö kritisoi hieman myös osan menetelmistä tarjoamaa materiaalia. Materiaalia oli pääasiassa riittävästi, mutta osa henkilöstöstä koki materiaalin olevan vanhentunutta tai sen ei nähty vastaavan tarpeeksi hyvin nykyisiin kiusaamisen

ARVIOINNIN TOTEUTUS TARKEMMIN

- Arviointiaineisto koostui kouluille toteutetuista kyselyistä, joissa koulujen henkilöstö, oppilaat ja huoltajat arvioivat sekä yleisesti koulujen kiusaamisen vastaista toimintaa että yhtä arvioinnin kohteena ollutta menetelmää. Henkilöstökyselyyn vastattiin ryhmässä. Oppilaskyselyyn vastasi 4.–9.-luokkien oppilaat ja heidän huoltajansa. Kyselylomakkeet sisälsivät Likert-asteikkollisia väittämiä sekä avoimia vastauksia.

– Oppilasvastaukset: 12 081

– Huoltajavastaukset: 2 111

– Henkilöstökysely: 245

- Aineistoa täydennettiin oppilaiden ja koulujen henkilökunnan etähaastatteluin.

- Tässä julkaisussa tilastollisen merkitsevyyden p-arvona käytettiin arvoa $p < 0,001$. Efektikokoa käytettiin kertomaan erojen suuruudesta. Efektikoon mittana käytetään tässä raportissa Cohenin f-indikaattoreita. Karkeat rajat efektikoon suuruudelle ovat seuraavat: pieni efektikoko $< 0,10$, keskisuuri efektikoko noin $0,20$ ja suuri efektikoko $> 0,40$. Tässä julkaisussa erot vastaajaryhmien välillä on tuotu esiin silloin, kun taustamuuttujien välillä on tilastollisesti merkitseviä eroja ja jos ero ryhmien välillä on keskisuuri ja suuri.

- Analyysivaiheessa koulut jaettiin oppilasmäärän perusteella kolmeen eri luokkaan

– Pienet koulut: alle 200 oppilasta

– Keskikokoiset koulut: 200–500 oppilasta

– Suuret koulut: yli 500 oppilasta

muotoihin. Etenkin netissä tapahtuvan kiusaamisen tueksi ilmoitettiin tarvittavan lisää tukea. Muilta osin käytettyjen menetelmien koettiin sopivan hyvin käyttötarkoitukseensa ja vaikuttaneen positiivisesti koulun kiusaamisen vastaiseen toimintaan.

Henkilöstö korosti avoimissa vastauksissa erityisen myönteisenä etenkin menetelmien tarjoamia konkreettisia ohjeita kiusaamiseen puuttumiseen ja kiusaamistilanteiden ratkaisuun. Selkeät ja yhtenäiset tavat hoitaa kiusaamistilanteita nähtiin koulun vahvuutena ja henkilöstö koki selkeät ja ennakoitavat toimintatavat myös oppilaiden hyvinvointia edistävänä tekijänä. Henkilöstö painotti myös valmiiden teemakokonaisuuksien helpottavan kiusaamiseen ja ryhmäytymiseen liittyvien oppituntien ja muiden kokonaisuuksien suunnittelua sekä kannustavan tällaisten lukujärjestyksestä poikkeavien tuntien pitämiseen. Kokonaisuudessaan henkilöstö korosti menetelmien roolia yleisesti juuri heidän työtään helpottavan materiaalin tuottamisena ja toisaalta myös haastavammissa kiusaamistilanteissa konsultaatiota tarjoavana tahona. Konsultaatiota käytettiin pääasiassa pitkittyneissä kiusaamistilanteissa tai haastavaksi kehittyneiden ryhmän vuorovaikutussuhteiden ratkaisemisessa.

Lopuksi

Koulut arvioivat kiusaamisen vastaisen työnsä olevan pääasiassa hyvin jäsenneiltyä. Kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen on määritetty selkeät toimintamallit ja koulujen henkilöstö kokee yhteisiä ohjeita noudatettavan hyvin. Kiusaamisen vastaisen työn yhdenmukaisuutta haastaa kuitenkin se, että vain noin puolet henkilöstökyselyyn vastanneista ilmoitti, että koulussa perehdytetään uusi tai töihin palaava henkilöstö koulun kiusaamisen vastaiseen toimintaan. Henkilöstön perehdyttäminen koulun kiusaamisen vastaisen toiminnan malliin ja koulussa käytössä olevien menetelmiin on erityisen tärkeää, sillä arviointiaineiston mukaan koulut jäsentävät kiusaamisen vastaista toimintaansa hyvin eri tavoin, soveltavat kiusaamisen vastaisen menetelmien ohjeita ja käyttävät usein rinnakkain useampaa menetelmää. Useampien menetelmien käyttö oli yleisempää niin ylä- ja yhtenäiskouluissa alakouluihin verrattuna kuin suuremmissa kouluissa pienempiin verrattuna, mikä voi selittyä esimerkiksi monipuolisemmalla tarpeella eri menetelmien tarjoamalle tuelle tai menetelmän käyttöön koulutettavan henkilöstön suuremmalla määrällä.

Karvin toteuttaman arvioinnin kehittämissuosituksissa painotetaan, että menetelmiä koordinoivien tahojen on tärkeä tukea kouluja menetelmän juurruttamisessa, mutta myös koulujen tulee pohtia, mitkä asiat tukevat menetelmän juurtumista omassa koulussa. Jotta koulut sitoutuisivat paremmin menetelmien käyttöön, tulisi menetelmiä koordinoivien tahojen miettiä, voiko menetelmän käytölle määritellä minimitarpeet, jolloin käyttöön otto saataisiin kouluissa sujuvammaksi. Koska kouluissa on käytössä useita menetelmiä rinnakkain, olisi hyvä myös pohtia sitä, miten menetelmien yhteiskäyttö saataisiin sujuvaksi ja miten koulut voivat soveltaa menetelmää menettämättä käytöllä toivottuja tuloksia.

Oppilaat ja huoltajat suhtautuivat menetelmien käyttöön vaihtelevasti. Menetelmistä oli huomattavasti myönteisiä kokemuksia, mutta toisaalta sekä oppilaat että huoltajat kertoivat hyvin ikävistä kokemuksista menetelmiin liittyen. Avoimissa vastauksissa huoltajat, joilla oli kokemusta menetelmän toiminnoista, kokivat menetelmät toimivamiksi ja suhtautuivat niihin sekä koulun kiusaamisen vastaiseen työhön myönteisemmin. Oppilaiden kohdalla huonot kokemukset koulussa ja konfliktit niin henkilöstön kuin muiden oppilaiden kanssa liitettiin usein kielteiseen kokemukseen menetelmästä ja oppilaat kokivat, ettei menetelmää aina käytetä koulussa tarkoituksenmukaisesti. Oppilaiden myönteiset kokemukset menetelmistä koskivat niiden ryhmäytymistä edistäviä toimintoja, mutta myös kokemuksia kiusaamistilanteiden selvittelystä ja kiusaamisen loppumisesta menetelmän avulla.

Vaikka menetelmät tarjoavat laajasti työkaluja kiusaamisen vastaisen työn tueksi, vastuu toiminnan kehittämisestä ja sen seuraamisesta on viimekädessä kouluilla. Kiusaamisen vastaisen työn läpinäkyvyys ja ennustettavuus lisää oppilaiden ja huoltajien luottamusta koulun toimintaan ja henkilöstön tulisi huolehtia oman kiusaamisen ehkäisyyn liittyvän osaamisensa ylläpitämisen ohella myös siitä, että oppilaat ja huoltajat tietävät, millaisiin toimenpiteisiin ja toimintaan koulun kiusaamisen vastainen toiminta perustuu. Etenkin oppilaita osallistavien menetelmien käytössä on tärkeää huomioida toiminnan vaikutus oppilaiden vertaissuhteisiin, ja toiminnassa aktiivisemmin mukana olevien oppilaiden ei tulisi joutua ottamaan vastuuta varsinaisesti kiusaamiseen puuttumisesta. Kun oppilaat ovat mukana vertaissuhteiden tukemisessa, tulee huomioida, että aikuiset ovat aktiivisesti tukemassa toimintaa ja huolehtivat siitä, että erilaiset aktiviteetit ovat kaikille turvallisia. Oppilaiden osallisuus koulujen kiusaamisen vastaisessa työssä on kuitenkin tärkeää ja oppilaiden roolia toiminnassa tulee pohtia huolellisesti.

Lähteet

- Bradshaw, C. (2015). Translating Research to Practice in Bullying Prevention. American Psychological Association. 2015. DOI: <https://dx.doi.org/10.1037/a0039114>
- Elsa M. ja Smith, P. (1997). The long-term effectiveness of anti-bullying work in primary schools. Educational research. Vol. 40, No 2, Summer 1998. DOI: 10.1080/0013188980400208.
- Ferguson, C., San Miguel, C., Kilburn, J. ja Sanchez, P. (2007). The Effectiveness of School-Based Anti-Bullying Programs – A Meta-Analytic Review. Criminal Justice Review. Volume 32, Number 4, December 2007 401–414.
- Flygare, E., Frånberg, G-M., Gill, P., Johansson, B., Lindberg, O., Osbeck, C. ja Söderström, Å. (2011). Utvärdering av metoder mot mobbning. Skolvärket, Rapport 353, 2011.
- Gaffney, H., Ttofi, M. ja Farrington, D. (2021). What works in anti-bullying programs? Analysis of effective intervention components. Journal of School Psychology 85 (2021) 37–56. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2020.12.002>
- Huang, Y., Espelage, D.L., Polanin, J.R. et al. A Meta-analytic Review of School-Based Anti-bullying Programs with a Parent Component. Int Journal of Bullying Prevention 1, 32–44 (2019). <https://doi.org/10.1007/s42380-018-0002-1>
- Opetushallitus (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2014:96.
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013.
- Salmivalli, C. (2023). Focus on targeted interventions addressing bullying: what explains their success or failure? European Journal of Developmental Psychology. 1-17. 10.1080/17405629.2022.2156857.
- Sentse, M., Dijkstra, J. Salmivalli, C. ja Cillessen, A. (2013). The Dynamics of Friendships and Victimization in Adolescence: A Longitudinal Social Network Perspective. Aggressive Behavior. Volume 39, pages 229–238 (2013). DOI: 10.1002/ab.21469.
- Smith, P. (2016). Bullying: Definition, Types, Causes, Consequences and Intervention. Social and Personality Psychology Compass 10/9 (2016), 519–532.
- Swearer, S., Espelage, D., Vaillancourt, T. ja Hymel S. (2010). What Can Be Done About School Bullying? Linking Research to Educational Practice. Educational Researcher, Vol. 39, No. 1, pp. 38–47 DOI: 10.3102/0013189X09357622.
- Thompson, F. ja Smith, P. (2011). The Use and Effectiveness of Anti-Bullying Strategies in Schools. Research Brief, DFE-RB098 ISBN 978-1-84775-886-6, April 2011.
- Van Versveldt, M. Fekkes, R. Fekkes, M. ja Oostdam, R. (2017). Effects of antibullying programs on teachers' interventions in bullying situations. A meta-analysis. Wiley Periodicals. Psychol. Schs. 2019; 56:1522–1539. DOI: 10.1002/pits.22283.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

PL 380 (Hakaniemenranta 6)
00531 Helsinki

+358 29 533 5500

Nationella centret för utbildningsutvärdering

PB 380 (Hagnäskajen 6)
00531 Helsingfors

kirjaamo@karvi.fi

Finnish Education Evaluation Centre

P.O. Box 380 (Hakaniemenranta 6)
FI-00531 HELSINKI

karvi.fi